

TEMATSKA RUTA OD PERUNA DO SV. JURJA – KULTURNI TURIZAM ZAGREBAČKE ŽUPANIJE

STRUČNI RAD/PROFESSIONAL PAPER

UDK: 338.48-6:7/8(497.5 ZAGREB)

JEL: Z32

Autori:**ROMANA LEKIĆ**

Edward Bernays visoka škola za
komunikacijski menadžment
Profesor visoke škole, pomoćnica
dekana
Ratkajev prolaz 8, Zagreb, Hrvatska
E-mail:romana.lekic@bernays.hr

KARLO KOLESAR

Edward Bernays visoka škola za
komunikacijski menadžment
Asistent
Ratkajev prolaz 8, Zagreb, Hrvatska
E-mail:karlo.kolesar@bernays.hr

DIJANA ZAJEC

Edward Bernays visoka škola za
komunikacijski menadžment
Asistent
Ratkajev prolaz 8, Zagreb, Hrvatska
E-mail:dijana.zajec@bernays.hr

SAŽETAK

U promociji turističke destinacije kulturni resursi su vodeći proizvod destinacije. Ono što jednu destinaciju čini drukčijom od ostalih jest njezina nematerijalna kulturna baština. Baština je osnovni element kojim menadžment turističke destinacije privlači turiste u destinaciju te atrakcijska osnova za brendiranje. Kreativnost na temelju tradicijske nematerijalne baštine pomiče tako granice puke funkcionalnosti nekog proizvoda. Kroz primjer kulturne tematske rute rad želi pokazati kako mit može postati potencijalna atrakcijska osnova za razvoj mitološkog turizma u Zagrebačkoj županiji. Važno je naglasiti da priče i lokacije iz tematske rute nude mogućnost izbora prema kriterijima kolektivne i osobne važnosti. Zbog toga je tematska ruta otvoreni sustav za individualni ili organizirani obilazak uz stručno turističko vođenje. Pokazatelji mita su lokalno karakteristični te istodobno djeluju stimulirajuće na maštu pojedinca. U izboru obrađenih motiva posebno se vodilo računa o lokalnom identitetu. Istaknuti su običaji Jurjeva i Ivanja te običaji koji su tradicijski utkani u Zagrebačkoj županiji i okolnim regijama.

KLJUČNE RIJEČI: tematska ruta, nematerijalna kulturna baština, turistička atrakcijska osnova, mit, turistička destinacija, Zagrebačka županija.

1. KULTURNI TURIZAM I KULTURNE RUTE

Kulturni turizam, turizam baštine ili turizam kulturne baštine razvija se kao održivi oblik turizma koji, orijentirajući se na kulturu i kulturnu baštinu, želi izbjeći masovni karakter. Kulturna baština u tom djelu predstavlja jedan od vodećih razloga i izvora motivacije turista koji nastoje upoznati kulturu destinacije i steći uvid u kulturnu stvarnost naroda, odnosno zajednice. Odlikuje se također i zabavno-edukativnim, interaktivnim karakterom posvećenim istraživanju i upoznavanju povijesti, umjetnosti, društvene i prirodne baštine te folklor (Jelinčić, 2008:46). Šire shvaćanje vidi kulturni turizam kao pojavu koja potiče ljude, motivirane u cijelosti ili djelomično interesom za povijest, umjetnost, baštinu ili upoznavanjem stila života zemlje, regije ili lokaliteta, da napuste svoje mjesto boravka (Jelinčić, 2008:51). Kulturni turizam kao turizam posebnih interesa (u upotrebi je i termin selektivni oblik turizma) postaje sve više primarni oblik turizma u svijetu. Taj oblik turizma pruža mogućnost vrednovanja i nematerijalne baštine koja je potrebna za održivi razvoj zajednice, kao i njezina gospodarstva. Turizam posebnih interesa prema Lekić (2013) bazira se na kreativnosti, kombinirajući kulturu i obrazovanje, poštujući suvremene turiste kao razvojnu kariku koja želi biti više uključena u proces transformacije k održivom turizmu, a koja je već putovala i sada traži turističke atrakcije koje su povezane s njezinim posebnim interesima. Mitološki turizam u gore navedenom kontekstu možemo promatrati kao podvrstu kulturnog turizma odnosno kao turizam posebnih interesa inspiriran nematerijalnom baštinom.

Zahvaljujući potporama Ministarstva turizma, Hrvatska se danas može pohvaliti razvojem brojnih projekata tematskih kulturnih putova. Na europskoj razini razvoj kulturnih ruta ulazi u novu razvojnu fazu koja podrazumijeva poticanje gospodarske učinkovitosti i intenzivnije turističke iskoristivosti kulturnih ruta. Razvoj tematskih kulturnih ruta ima za cilj povezati baštinu jedne ili više autohtonih sredina, u slučaju ovog rada to je područje cijele Zagrebačke županije, otvarajući mogućnost punog iskustva baštine i autentičnosti te sveobuhvatnog doživljaja različitih aspekata kulture područja.

Toj činjenici ide u prilog da je 2016. godine u lipnju i Hrvatska postala punopravna članica EPA sporazuma za razvoj kulturnih ruta.¹ Kulturni sadržaji, njihovo umrežavanje kroz projekte kulturnog turizma, prepoznati su i u okviru izbora Europske destinacije izvrsnosti EDEN za 2017. godinu koja je tematski posvećena upravo kulturnom turizmu.

Kulturna ruta je fizički opipljiva dionica u prostoru koju definira inventar materijalnih i nematerijalnih, kulturnih i povijesnih elemenata, povezanih tematski, konceptualno ili definicijom kao i identifikacijom lokacija postojećih kulturnih dobara, povezanih u točkastoj, linearnoj ili regionalnoj strukturi; koji unutar jedinstvenog konteksta rute tvore obilježenu i interpretiranu kontinuiranu cjelinu.² Kulturne rute može se definirati kao bogati medij, koji interpretira i tumači kompleksnu povijest određenog umreženog područja. Rute su od samog nastanka tvorbeni element regija i krajolika, oblikovan u simbiozi s kulturnim krajolikom i područjem.³ Prema turističkoj terminologiji, kulturnim rutama može se smatrati određeni (fizički opipljiv) put ili trasa povijesnog i kulturološkog značaja koji se može prezentirati kao cjelina sa zajedničkim tematskim nazivnikom,⁴ označen, interpretiran i uslužnim sadržajima prilagođen turističkim posjetima. Kulturne rute u suvremenom svijetu predstavljaju konkurentnu mrežu mudrosti. U međunarodnom i europskom kontekstu, rute su konkurentne, prepoznatljive i specifične upravo po svojoj temi. Ponuda raznolikih tema na razini Europe izuzetno je velika te je zato odabir teme za velike kulturne rute Europe definiran temeljnim kriterijima Vijeća Europe⁵ prema Rezolucijama CM/Res(2010)52⁶ i CM/Res(2010)53.⁷

2. INTERPRETACIJA MITA U TURISTIČKE SVRHE

Mit predstavlja priče nastale u raznim kulturnim područjima širom svijeta koje govore o porijeklu i nastanku čovjeka, naroda i drugih živih bića te bogova i heroja, kao i nastanka civilizacije i cjelokupnog svemira. Prema Campbelu (1986) mitovi se mogu podijeliti u više kategorija; mogu biti kozmogonijski, vezani uz religiju i rituale, o raznim herojima kulture koji su donosioci civilizacije, o bogovima ili su povijesnog karaktera, koji govore o seobama plemena. Mit ponajprije nastaje na područjima gdje se kulturna tradicija prenosi sa koljena na koljeno, putem usmene predaje. Kod nekih plemena, koja i danas žive izolirano, tradicija pričanja priča o nastanku i porijeklu vlastitog naroda i njihove povijesti očuvala se do danas. Često je puta usmena predaja bila jedini način da povijest vlastite grupe ne padne u zaborav, predajući je prilikom obreda inicijacija mlađim naraštajima, koji će je dalje prenositi svojim potomcima. Campbel (1968) ističe da tradicionalna mitologija ispunjava četiri funkcije: metafizičku ili mističnu, odnosno funkciju usklađivanja čovjekove svijesti sa uvjetima života; kozmološku funkciju, odnosno funkciju oblikovanja i uspostavljanja određene slike svijeta; sociološku funkciju, odnosno funkciju vrednovanja očuvanja društvenog poretka; psihološku funkciju, koja se sastoji u potrebi usklađivanja individualnih htjenja s idealima društva i time otklanja napetosti u čovjeku.

U predmetnom primjeru Belaj (1998:349) gradi niz priča o Jurju kao bogu vegetacije, kao *Hod kroz godinu*: „On se rodio na Novu godinu / Velju noć/ visokom nebeskom božanstvu bogu Neba (na praslavenskoj razini Gromovnniku – Perunu) i njegovoj ženi Suncu (majci Mokoš), kao Mladi bog (Mladi kralj, Božić); još istoga dana oteli su ga ljudi boga Podzemlja – Velesa i odveli u svijet mrtvih, odakle se vraća konjolik, na Jurjevo kao Juraj i snubi, neprepoznat, vlastitu sestru Maru; njome će se o Ivanju vjenčati, kao Ivan i biti će joj, sukladno mjesječevu prevrtljivu značenju, nevjeran, pa će ga na kraju ubiti Marina braća. Ubojstvo sina najvišeg boga ujedno je bilo shvaćeno kao žrtva za obnovu svekolikog Svemira. Njegova sestra, mlada, nevina djevojka Mara, prometnut će se nakon bratove/ljubavnikove smrti u okrutnu Moranu, pa će i nju pod kraj godine zadesiti ista sudbina. Obnavljanjem vremenskoga poretka na Novu godinu cijela priča počinje ispočetka.“

U mitološkoj ruti uključen je dio navedenih faza i kroz interpretaciju potkrepljene su s različitim pjesmama, kao što su koledne pjesme ili kolednice, koje su se pjevale od Božića do Uskrsa te cijeli niz drugih pjesama, obreda i rituala koji su se zadržali do današnjih dana, iako ponegdje izmijenjeni. Tako će svoje mjesto naći priča o Jurjevskim običajima u Turopolju, priča o tradicijskim svadbenim običajima (praslavenski mit o vjenčanju kao prototipu “svim ljudskim svadbama” jer svaka tradicijska svadba je oponašanje svadbe Jurja i njegove sestre Mare).

¹ EPA je sporazum o europskoj suradnji u okviru projekata razvoja kulturnih ruta kojim se nastoji ojačati potencijal europskih destinacija, umreženih na razini kulturnih ruta, za kulturnu suradnju, održivi teritorijalni razvoj i socijalnu koheziju, s posebnim naglaskom na projekte i teme simboličkog značaja za europsko jedinstvo, povijest, kulturu i vrijednosti te otkrivanje manje poznatih destinacija, <http://culture-routes.net/council-of-europe/epa-member-states> (pristupljeno: 10.11.2018.)

² Consideration on the definition of the setting and management protection measures for cultural routes, ICOMOS, Scientific Symposium, Xian 2005. <http://www.international.icomos.org/xian2005/papers.htm> (pristupljeno: 10.11.2018.)

³ Training Workshop, European Cemeteries Route, Barcelona 2011. <http://www.cemeteriesroute.eu/en/wp-content/uploads/ELEONORA-BERTI.pdf> (pristupljeno: 10.11.2018.)

⁴ Study on Impact of European Cultural Routes on SMEs' innovation and competitiveness, COE. 2011.

⁵ COE Resolution CM/Res(2007)12 on the cultural routes of the Council of Europe, http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Source/CDPATEP/Plenary_Session/CM_RES_2007_12_EN.pdf (pristupljeno:10.11.2018.)

⁶ Resolution CM/Res(2010)52 on the rules for the award of the “Cultural Route of the Council of Europe” certification, <http://www.bmwfj.gv.at/Tourismus/Veranstaltungen/Documents/Resolution%2052%20on%20Cultural%20Routes.pdf> (pristupljeno: 10.11.2018.)

⁷ Resolution CM/Res(2010)52 on the rules for the award of the “Cultural Route of the Council of Europe” certification, <http://www.bmwfj.gv.at/Tourismus/Veranstaltungen/Documents/Resolution%2052%20on%20Cultural%20Routes.pdf> (pristupljeno: 10.11.2018.)

Belaj (1998:216) se u svojoj knjizi *Hod kroz godinu* osvrće na način tumačenja običaja i vjerovanja, pa se u tematskoj turi, kroz priče i izabrane fokalne točke, pokušava odgovoriti i na ta pitanja, a što će posebno interesirati strane goste iz drugih kultura i religija. Jednako će biti interesantno i kao gradivo za školarce i studente a to su teme koje sve više poprimaju značenje u postkonzumersko doba kada se turisti okreću više sebi i svom osobnom razvoju.

U istraživanjima autora za lokalitete, priče i pjesme kojima se formirao sadržaj rute slijedilo se Belaja i njegova istraživanja (1998, 2006, 2009, 2014), gdje se u tumačenju fragmentarnih opisa iz prošlosti oslanja na Graebnera (prema Lozica, 2002) i predlaže dvije razine interpretacije: lokalnu (iznutra) i daljinsku (izvana). Prva tumači pojave na sinkronijskoj, a druga na dijakronijskoj koordinati. Tako se rekonstruira kulturni kontekst koji omogućuje tumačenje pojave (Belaj 1998:216).

Tako dobiven rekonstruiran materijal služi kao atrakcijska osnova za razradu priče u nastavcima, od lokaliteta do lokaliteta, od mjesta do mjesta, od crkve do crkve... tako da se kroz rutu priča tumači kroz (re)konstrukciju, interpretira se mit kroz Praslavenski mitski okvir uz popratnu glazbu i stihove te običaje i rituale. „Mit kao tekst nije ništa – on je prazan govorni omotač. Ono što je bitno je obred, a mit je njegov neizostavan dio (kada se izgovara ili se zna kako glasi)... Mit zapravo ne možemo razumjeti u njegovoj biti ako ne uzmemo u obzir vjerovanja koja idu uza nj i obrede koje se pripovijeda“ (Belaj, 1998:18).

Sve materijale koji su u pripremi rute obrađeni i istraženi valja promatrati kao mogućnost za predstavljanje Zagrebačke županije kao destinacije i njezine lokalne zajednice, odnosno važnost mitske poruke za društvo koje održava mit. Budući da je ruta postavljena kao otvoren sustav, poželjno je da se u budućnosti mogu kreirati dodatni scenski oblici i performansi, pa se tako može turistima ponuditi da sudjeluju i u dramtizaciji mitova, preko rekonstrukcije povijesnih priča i predaja ili njihove transpozicije u suvremeni život do kolažiranja dokumentiranih materijala itd.⁸

Shvaćanje mita koji se re-interpretira, sastoji se od višestrukih oblika mentalnih konstrukcija, koje su socijalno i empirijski utemeljene, ali su lokalno specifične po strukturi i ovise o obliku i sadržaju zaustavnih točaka, o njihovoj autentičnosti i identitetu. ali i stručnosti i motiviranosti interpretatora-animatora u slučaju da je ruta organizirano vođena. Ruta daje mogućnost da se kroz interpretaciju mita kod posjetitelja i turista pobudi duboko iskustvo i doživljaj, a za pružanje tog doživljaja, odnosno poticanje tog iskustva, neophodno je uključivanje interpretatora-naratora kao menadžera doživljaja koji postaje emotivni partner jer se komunikacija odvija i na energetskej razini putem emocija (Lekić, Kovačević, Rašperić, 2017).

2.1 Kozmička drama i tradicijske svetkovine – sukob Peruna i Velesa kao atrakcijska osnova u tematskoj ruti

Starohrvatska, pretkršćanska predodžba vremena je kružna – za razliku od kršćanskoga, koje od stvaranja Svijeta ide pravocrtno prema njegovu svršetku – ono se ponavlja, svijet se svake godine obnavlja i u ravnoteži je s natprirodnim silama. Prema rekonstrukciji (Belaj 1998, 2006, 2009, Belaj i Belaj, 2014), glavni akteri tih zbivanja su dva boga – Perun i Veles. Oni su mitska opreka svijeta podijeljenoga na gore/nebo, sredinu/zemlju i dolje/podzemni svijet. Perun je božanstvo neba, oluje i groma, plodnosti, onoga što je gore. U konceptu stabla svijeta – kao i kod drugih mitologija, on je u krošnji drveta. Ljudi su u sredini, a u korijenju, tamo gdje su mrak, voda i podzemni svijet, obitava bog/zmija/zmaj Veles. Svijet ovisi o ravnoteži između njih dvojice. Tako u Hrvatskoj danas nekoliko vrhova planina nosi Perunovo ime ili naziv koji se iz njega izvodi. Obično u njihovu podnožju postoji izvor, rijeka, poluotok, gaz ili neko drugo mjesto koje nosi Velesovo ime ili pak njegovu izvedenicu.

Ukratko, može se reći da postoje dva velika mitska zbivanja. Trajni sukob Peruna i Velesa čini prirodnu ravnotežu – kad Veles zadrži vodu na zemlji, Perun ga tuče munjama dajući kišu, a gdjekad se bore i oko žene-pomagačice, koja je pola godine s mužem, a pola s ljubavnikom (također stari praindoeuropski mit, poput Perzefone i Hada u grčkoj mitologiji). Drugo mitsko zbivanje obuhvaća još više pojedinosti. Perunu (nebeskom božanstvu) i Mokoš (sunčanom božanstvu) rađa se sin (s aspektima Mjeseca) kojega kao novorođenče ophodnici/koledari, pod izlikom da ga žele vidjeti i pozdraviti kao novoga boga, otimaju i odvođe k Velesu u podzemni svijet, gdje odrasta ne znajući da je Perunov sin. Na proljeće, na Jurjevo, izlazi konjolik na površinu te donosi plodnost i zelenilo (stoga zovu ga i Zelenim Jurjem). Njegov izlazak na površinu, gdjegod i borba protiv »oca« Velesa, trenutak je kad proljeće zamjenjuje zimu. Nепреpoznat, on se potom zaljubi u prekrasnu Maru, Perunovu kći, za koju ne zna da mu je sestra (u stvari, na mitološkoj razini to i nije važno). O Ivanju oni se žene na vrhu drveta (stablo svijeta, arbor mundi), u Perunovim dvorima. To je čin božanske svadbe koji je ujedno i vrhunac godišnje plodnosti i tada Juraj ime mijenja u Ivan. Potkraj ljeta on prevari svoju božansku ženu koja ga stoga ubija, pa tako Mara iz mlade božice vegetacije postaje hladna božica zime i smrti, Morana, koja na kraju godine i sama umire. Ciklus ponovno počinje sljedećim Jurjevim rađanjem u zimi, obnavljanjem vremenskoga poretka na Novu godinu.

⁸ Kroz stručnu edukaciju i elemente glumačke i dramske pedagogije te kroz uvod u psihodramu, impro teatar, odgojni teatar i forum kazalište potrebno je osposobiti vodiče kao menadžere doživljaja koji će voditi kroz rutu. To su sve tehnike koje se mogu implementirati kroz model animacijskog programa unutar turističke destinacije, unutar kulturnog, kreativnog i edukativnog turizma.

U interpretaciji i izboru zaustavnih točaka, uz navedenu kozmičku dramu slijedili su se i kršćanski supstituti od kojih je najstariji Perunov. Njegove atribute – grom, munju i nebo – u kršćanstvu preuzeli su **sv. Ilija** i **sv. Vid. Perunov sin Juraj** (u drugih Slavena Yarilo, Jarilo, Jarylo, Jarovit i Jaroslav), kako tumače Belaj (1998, 2009) i Belaj i Belaj (2014), božanstvo je vegetacije, a u kršćanstvu je supstituiran **sv. Jurjem**. Osim što se kalendarski poklapaju, tomu je pripomoglo što »georgios« na grčkome znači poljodjelac, seljak, a i obojica se bore sa zmajem. Crkve koje pripadaju sv. Jurju najčešće su također na vrhovima gora što se može objasniti time da zauzimaju mjesto na kojemu je Juraj obitavao kao Perunov sin. Mokošin kršćanski supstitut najčešće je Djevica Marija, kao Majka Božja (s obzirom da je i Mokoš majka Perunovom sinu). Za Velesa je stanje na terenu prilično maglovito. Njega su mogli supstituirati **sv. Nikola**, **sv. Vuk**, **sv. Mihovil** ili **sv. Blaž**. U mitološkom dijelu on je pak zbog svoje zmijolikosti potpuno zamijenjen Nečastivim, Sotonom, odnosno Đavlom kojega tuku ili sam Bog ili njegovi pomoćnici, ponajprije sv. Ilija.

Jurjevo i Ivanje – susret Jurja i sestre Mare i njihovo vjenčanje. Jurjevo je na granici zimske i ljetne polovice godine, što je seljačkom stanovništvu važno jer tada počinju prvi radovi izvan kuće. Uz njega je vezano više običaja i obreda, od kojih su najpoznatiji obredni pohodi Zelenoga Jurja i paljenje krijesova. No, proučavajući narodne pjesme koje se koriste u vrijeme ophoda i slavlja, etnolozi i lingvisti (Belaj, 1998, 2009, Belaj i Balaj, 2014, Katičić, 2008.) rekonstruirali su mitološki sloj koji prethodi kršćanstvu. Ustvari, jedina usporedba sv. Jurja s Jurjem pretkršćanskoga svijeta je u elementu borbe sa zmijom/zmajem, koji je opet raznolikoga značenja. Sv. Juraj zmaja ubija kopljem kao vitez konjanik, da spasi kraljevnju, što se na metaforičkoj razini može gledati kao borba s Nečastivim ili pak pobjeda kršćanstva nad herezom. Slavenski je Juraj bog vegetacije što se o Jurjevu mačem bori sa svojim poočimom Velesom, nakon čega, izašavši na površinu, donosi početak plodne godine. Kako je već izloženo, susrevši potom svoju sestru Maru, oni spremaju božansku svadbu. U predkršćanskom mitu o sv. Jurju nalazi se duboko ukorijenjena priča o dolasku proljeća zaslugom boga vegetacije Jurja i o njegovu susretu s izgubljenom sestrom.

Nastavak te mitske priče uočljiv je u sljedećem blagdanu **Ivanje**. Ivanje kao kršćanski blagdan, dan sv. Ivana Krstitelja, svetkuje se 24. lipnja, dva mjeseca nakon Jurjeva. Širom hrvatskih krajeva tada se palio krijes, poznat kao Ivanjski krijes – velika lomača oko koje bi se slavilo. Belaj (1998, 2009, 2017) i Belaj i Belaj (2014) pritom napominju da etimologija riječi »krijes« vrlo vjerojatno nema veza sa samom lomačom, već s imenom pretkršćanskoga blagdana kojim se slavila plodnost rasta vegetacije, ponajviše žitarica. Ivanje, naime, pada točno šest mjeseci poslije, odnosno šest mjeseci prije Badnjaka, a samo tri dana nakon ljetnoga suncostaja, 21. lipnja. U kontekstu slavenske mitologije to je incestna svadba (žene se brat i sestra), božanskih blizanaca.

2.2. Zaustavne točke rute unutar Zagrebačke županije sa temama o Sv. Jurju

Tematska kulturna ruta (Slika 1) postavljena je kao otvoreni sustav koji se može obilaziti individualno, koristeći već postojeće biciklističke staze, automobilom, vlakom ili prigradskim autobusima ali postoji mogućnosti i organiziranih obilazaka sa stručnim turističkim vodičima.

Slika 1. Karta Zagrebačke županije sa istaknutim zaustavnim mjestima mitološke rute

Izvor: rad autora

Posebno su istaknuti običaji Jurjeva i Ivanja, ali i ostali običaji koji su tradicijski utkani u područje Zagrebačke županije i okolnih regija. U oblikovanju rute i izboru sadržaja naslanja se na recentne izvore (Belaj, Katičić, Lozica, Marks) gdje se slijedi putovanje Jurja kao Perunovog/Gromovnikovog sina do Sv. Juraja zaštitnika, kao *Hod kroz godinu* (Belaj 1998) koji se ugleda u brojnim toponimima, crkvama, pjesmama, tradicijskim obredima i ritualima u Zagrebačkoj županiji.

2.2.1. Legenda o Kamenim svatovima (Zaprešić, Brdovec)

Kameni svati su vrh s dolomitnim stijenama, koji se nalazi na jugozapadnim obroncima Medvednice u blizini Zaprešića ponad mjesta Jablanovec. O tom lokalitetu postoji narodna legenda prema kojoj je August Šenoa 1869. godine napisao povjesticu *Kameni svatovi*.⁹ *Kameni svati* svojim fizičkim oblikom zapravo uopće ne podsjećaju na svatove ili bilo kakve likove. Iz daljine se na vrhu strmog brijega (489 m) danas uočavaju samo dvije okomite bijele pruge zarasle u šumu. Postoji velika rasprostranjenost te legende među slavenskim narodima, a svim lokalitetima je zajedničko da se na njihovom mjestu nalazi par kamenih stijena koje se u narodnoj predaji obično povezuju s okamenjenim svatovima. Pored stijena se često nalazi i neki izvor, jezero ili rijeka.

Na temelju rasprostranjenosti može se zaključiti da legenda o okamenjenim svatovima pripada zajedničkoj slavenskoj baštini nastaloj prije pokrštavanja. To omogućava njeno smještanje u kontekst slavenske mitologije. Prema Đermeku (2009) te rekonstrukciji Radoslava Katičića (2008) i Vitomira Belaja (1990, 2008), u tom mitu se radi o incestnoj svadbi Jarila i njegove sestre blizanke Mare. Elementi legende, kao što su incestna svadba (žene se brat i sestra), kletva, ubojstvo udarom groma te okamenjivanje ukazuju na mit o ženidbi božanskih blizanaca.

Kraj oko Kamenih svata je bogat narodnim pjesništvom, pa se, osim legendom, u rekonstrukciji može se poslužiti i pjesmama, budući da se čini da i one sadržavaju fragmente istog mita. One će dati i širi kontekst događaja i obogatiti interpretaciju elementima atraktivnosti i performansa.

2.2.2. Slavenski sveti trokut (kapela Majke Božje Čiseljske, kapela Sv. Ivana, župa Sv. Ivana Donja Pušća)

Belaj i Belaj (2014) su na tragu ostalih istraživača slavenske mitologije definirali elemente slavenskog svetog trokuta. To su tri točke u prostoru povezane su gromovnikom (Perunom, obično na višem vrhu), njegovim suparnikom ili sinom (Velesom ili Jarilom kao vučjim pastirrom, niže, katkada uz vodu) i s njegovom ženom (Velikom majkom Zemljom, Mokoš, obično blizu vode). Između Velesove i Mokošine točke je u pravilu voda kao granica svjetova. Značajka tog trokuta su tri kuta koja predstavljaju mjesta koja su u pravilu s međusobnim vizualnim kontaktom od kojih se dva mogu povezati s nekim muškim poganskim mitskim likom (Perun, njegov zmijski protivnik Veles te Juraj/Jarilo, Perunov sin kojega je Veles bio oteo može biti zastupljen ili na prvoj ili na drugoj poziciji), a jedan sa ženskim (Perunova žena Mokoš kao predmet svađe prve dvojice).

Jedan od kutova ima oko 23° (22°-25°) koji predstavlja otklon između zamišljenih eklipsa u dane ekvinočija i solsticija, koji u našim krajevima iznosi 23°27'. Dvije kraće stranice trokuta odnose se jedna prema drugoj približno kao 1:1.41. Najduža stranica trokuta obično povezuje muške točke, gdje je Perunova točka uvijek negdje na uzvišenju a ženska točka obično je uz vodu. Između ženske točke i točke Perunova protivnika u pravilu je obično tekuća voda.

Podno *Kamenih svata* u Jablanovcu nalazi se kapela sv. Ivana s čije pozicije se jasno vidi **kapela Majke Božje Čiseljske** na suprotnoj strani rijeke Krapine, na vrhu Cirkvenog brijega u Donjoj Pušći. Nešto niže od kapele Majke Božje Čiseljske na istom brijegu se nalazi i župna crkva Sv. Jurja. Sv. Ivan i kapela Majke Božje Čiseljske su položene tako da linija koja ih spaja međusobno sa smjerom zapada zatvara kut od 34°. Taj kut kao da ima neku osobitu važnost, jer je i glavna os kapele sv. Ivana okrenuta prema crkvi Majke Božje Čiseljske. U istoj liniji, odmah iza kapele, nalazi se raspelo i pored njega bunar postavljen tu od pamtivijeka, a za kojeg mještani pričaju da se na njemu redovito napajala stoka koja se vodila s paše u polju niže kapele. Kapela Majke Božje Čiseljske je bočno okrenuta prema sv. Ivanu, ali os **crkve sv. Jurja** usmjerena je u istom smjeru kao i os sv. Ivana. Međusobna vidljivost svih svetišta u svetom trokutu je važna jer kutove inače nije moguće izmjeriti. Da su točke vrhova mitskog trokuta bile svojevrsni primitivni laboratoriji za motrenje položaja Sunca, a samim time i početka godišnjih doba, postoji zanimljiva posredna potvrda iz vremena dok su neki Slaveni još bili pogani.

⁹ Najstariju obradu te legende (na njemačkom jeziku) dao je grof Ivan Sermage, nekadašnji gospodar Susedgrada (Sermage, 1819). Na hrvatskom jeziku prvi je spomen legende jedno pismo 1842. nađeno u Vrazovoj književnoj ostavštini. Pod naslovom 'Svatovna pećina' u toj verziji legende svatove kune otac mladoženje, a u recentnijim zapisima svatove redovito kune majka (Zečević, 1973).

2.2.3. Sv. Vid – Babožnica – Seljačka buna i mit o sukobu Peruna i Jarila sa Velesom

Da linija sv. Vid-Babožnica ipak ima neku posebnu važnost potvrđuje i činjenica da ona prelazi rijeku Krapinu na mjestu stare brvi. U njezinoj blizini u predjelu Babožnica se, prema još i danas živoj predaji, u prošlosti nalazio mlin u kojem se Matija Gubec navodno sastajao sa Ilijom Gregorićem i dogovarao seljačku bunu protiv Franje Tahija 1573. godine (Zečević, 1973; Bonifačić-Rožin, 1972). Iako su mlinovi na Krapini pored **Zaprešića** povijesna činjenica (Tajčević, 1993), moguće je da ta predaja zapravo izvire iz slavenske mitologije i da na aktere Seljačke bune primjenjuje mit o sukobu Peruna i Jarila s Velesom. Ta pretpostavka dobiva na snazi kad se uzme u obzir da skoro sve informacije o Matiji Gupcu dolaze iz narodne predaje.¹⁰

2.2.4. Podsused i Novaki Bistranski

Iz srednjovjekovnih zapisa poznato je da se ispred crkve sv. Marka palio ivanjski krijes (Belaj, 2007). Gupčeva glava je po predaji vjenčana željeznom krunom, što je vjerojatno odjek mita o ivanjskom vjenčanju Jarila i Mare. U takvom živopisno prikazanom rascjeppljivanju Gupčeva tijela može se nazrijeti čak i poganska žrtva, tj. obredno komadanje tijela žrtvovane životinje ili čovjeka. Da je u podlozi mit i da je Markov trg u Zagrebu vrlo vjerojatno mjesto poganskog svetišta potvrđuje i predaja o zmaju u zdencu pored crkve sv. Marka. Jednom su zmaja 'crnoškolci' vidjeli 'kako se u zdencu giblje i zdiže'. Jedan je htio skočiti na njega da bi zajedno poletjeli, ali su ga drugi odvrtili te donijeli mlinsko kamenje i pobacali ga na pozoja (Marks, 2005).

2.2.5. Brdovec

Crkva sv. Vida se prvi puta spominje već 1334. godine kao sjedište župe (Rački, 1872). **Sv. Vid se nalazi u Javorju**, a javor kod Slavena često predstavlja sveto stablo (arbor mundi). Uz crkvu sv. Vida vezuje se predaja: *Istom na tom temelju možemo razumjeti, što župljani brdovački pripovijedaju o postanku kapele sv. Vida. Oni na ime kažu, da su njihovi starci jedno jutro, na onom mjestu, gdje danas župna crkva stoji, našli kip (statuu) sv. Vida mučenika, koji se je po Savi na drenjku plivajuć, zaustavio na njevoj vrbi. – Našavši taj kip, odma se u tom slože da tamo podignu kapelu na čast sv. Vida, što su i u kratko vrijeme izveli. – Poradi toga bila je ista kapela nazivana: Sveti Vid na Drenjku* (Cigler, 1877).

Drijen, isto kao i vrba, može predstavljati stablo svijeta. To može biti odjek činjenice da se na mjestu crkve sv. Vida u pretkršćansko doba nalazilo sveto stablo. Što se pak tiče titulara crkve sv. Vida, postoji mišljenje da je Svantevit samo jedna od manifestacija Jarila (Zaroff, 2002). U skladu s time, sv. Vid na drenjku i na vrbi u brdovečkom Javorju predstavlja Jarila na stablu svijeta. Zanimljivo je da se u sklopu crkve sv. Vida nalazi **kapela sv. Barbare**, slično kao crkva sv. Jurja u Pušći koja ima odmah poviše sebe kapelu Majke Božje Čiseljske. Jarilo kao da je uvijek u pratnji ženskog božanstva, koje se vezuje uz majčinstvo. Sv. Barbara je zaštitnica rudara, dobre smrti i protiv groma i vatre, što je u neku ruku povezuje s Mokošom. Često se spominje u narodnim žetelačkim pjesmama toga kraja, zajedno s Marijom.

2.2.6. Sv. Vid i Sv. Petar

Posebno zanimljiva činjenica je da je sveti trokut sa sv. Vidom po duljini stranica i po kutovima potpuno jednak svetom trokutu sa sv. Petrom, što sasvim sigurno nije puka slučajnost. Sa strane kuta od 34° se na mjestu Perunovog svetišta nalazi kapela sv. Petra, a sa strane kuta od 23° na mjestu Velesovog, odnosno Jarilovog svetišta, kapela Majke Božje Čiseljske u zajedništvu s crkvom sv. Jurja. Neobično je što se sv. Petar i sv. Juraj nalaze s iste strane rijeke Krapine. Međutim, kako se između njih nalazi područje koje se naziva Mokričnica, to kao da je i ovdje zadovoljen uvjet da su svetišta razdvojena vodom.

2.2.7. Turopolje

Jurjevski običaji označavali su početak prvih seljačkih radova u godini. Obilježavaju se 23. travnja i uz njega je vezan niz početnih običaja jer se nalazi na granici između zimske i ljetne polovice godine. Prema Premuž (2004), običaj se u narodu prihvaćao kao pravi početak proljeća te kao početak gospodarske godine. Na taj dan su se unajmljivali ili otpuštali sluge i

¹⁰ O tome je pisala i Ljiljana Marks u svom znanstvenom radu „Grad Zagreb u hrvatskoj književnosti“ koji je objavljen u Zborniku Zagrebačke slavističke škole 2003, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb. To ukazuje na mogućnost da Gubec tu u zajedništvu sa svetim stablom (lipom) figurira kao zamjena za Jarila. Također, zagrebačka predaja o pogubljenju Matije Gupca na Markovom trgu također ukazuje na mit o Jarilu.

pastire. Blago se prvi put tjeralo na pašu. Tog dana se skupljalo razno bilje koje je potom služilo za vraćanje. Djevojke su se tada umivale u vodi u koju bi stavljale travu ili cvijet da budu ljepše. Taj dan je bio osobito opasan za krave, kojima se čaranjem može oduzeti mlijeko. Strancima se toga dana ne smije dati mlijeko iz straha da će krave prestati dobro dojit.

Za jurjaša je bilo karakteristično nošenje «barjaka», dugačke motke na kojoj je na vrhu nasadena jabuka, a ispod nje zavezana trobojnica i crveni rubac. Nošenje zastave je u prvom redu značajka Turopolja (u selu Staro Čiče je zovu „juraj“). Djevojčice su nosile košarice i vrbove grančice. Išle bi od kuće do kuće i skupljale darove. Jurjevo kao pastirski blagdan karakterističan je i zbog toga što se na taj dan stoka ovjenčavala vijencima. Tako okićenu tjerali su s paše kući, a na ulazu u dvorište čekao ih je mali krijes.

2.2.8. Lukavec

Etno manifestacija „Turopoljsko Jurjevo“ se od 1995. godine održava u starom gradu Lukavcu, koji je sagrađen kao obrana od Turaka. Manifestacija 1999. godine izrasta u turistički, kulturni i zabavni događaj, pučku svečanost i veselicu. Radi se o povorci folklorša, mažoretkinja, limene glazbe, jurjaša, kreću se preko Gradića i Lomnice do Lukavca. Banderiji su jašući na konjima bili na čelu povorke. U Lukavcu se izvodio i konjički igrokaz, boj Turaka i Turopoljaca koje predvodi Sv. Juraj. Krijes se palio ispred kaštela Lukavca, a potom je slijedio koncert zabavne glazbe. Cijela manifestacija popraćena je velikom ugostiteljskom ponudom zabavnim sadržajima te na taj način Jurjevo postaje velika pučka veselica i atraktivna manifestacija jednako za turiste kao i za lokalno stanovništvo.

2.2.9. Crkva Sv. Jurja u Odri

Na Jurjevo tu se održava crkveno prošćenje gdje se služi svečana misa i posvećuje turopoljska zastava uz sudjelovanje Turopoljskog banderija te brojnih hodočasnika iz drugih mjesta. U velikom broju u prošlosti su dolazili i Romi nastanjeni na tom području, a bavili su se prodajom konja. **Dolazak Roma na „Đurđevdan“** u Odru bio je praćen romskom glazbom i veseljem. Poslije Drugog svjetskog rata i Pavelićevog režima broj Roma na tom području je smanjen. No, običaj da Romi dolaze u crkvu i pale svijeće na Jurjevo održao se sve do danas.

3. ZAKLJUČAK

U promociji turističke destinacije kulturni resursi su vrijednosti koje se mogu istaknuti kao vodeći proizvod destinacije. Ono što jednu destinaciju čini drukčijom od ostalih jest njezina kulturna baština. Zato naglasak treba biti na tom resursu kao vodećem „proizvodu“ destinacije. Baština je danas osnovni element kojim se koristi menadžment turističke destinacije za privlačenje turista u destinaciju i za stvaranje brenda jer kreativnost koja se temelji na tradicijskoj nematerijalnoj baštini pomiče granice puke funkcionalnosti nekog proizvoda. Ekonomija je danas sve više i više kreiranje „neočekivanog“, „emocionalno nabijenog“ pri čemu koristi priče koje povezuju ljude i bude maštu. Potpuno neovisno o ekonomskoj važnosti kreativnih industrija, kreativnost usmjerena na etnografsku i folklornu baštinu prepoznata je danas kao alat pomoću kojeg je moguće stvoriti kreativno iskustvo, kako bi se na taj način pokušalo utjecati na ljudsko ponašanje. Upravo kreativnost temeljena na baštini danas uključuje i pokretanje drukčijih razmišljanja i vrijednosti, uspostavljajući emocionalnu vezanost uz neki proizvod. Kroz implementaciju nematerijalne tradicijske baštine, a tako i kroz mitove moguće je stvoriti nezaboravno iskustvo i doživljaj.

Mitološki turizam, kao turizam posebnih interesa, dio je kreativnog kulturnog turizma i može se brže razvijati od drugih oblika turizma, a turističke destinacije mogu ga uključiti u svoj destinacijski proizvod relativno brzo, pridonoseći tako prednostima destinacije pred konkurentima. Kreativnost je mobilna i izrazito pokretna, a često se temelji na prijenosu lokalnog folklor i iskustva turistima u adekvatnom okolišu i ne zahtijeva izgrađenu infrastrukturu. Potičući održivost i prezentaciju baštine, tematska kulturna ruta inspirirana mitom o Sv. Jurju dobiva ciljani novi gospodarski smisao koji kroz turističku aktivnost manje razvijenim turističkim područjima Zagrebačke županije treba pružiti novu priliku za gospodarski rast.

LITERATURE

- Belaj, V. (1990), *Zeleni Juraj u svetoj zemlji*. Studia ethnologica, 1 (1989), p. 65-78
- Belaj, V. (1998), Hod kroz godinu (Pokušaj rekonstrukcije prahrvatskoga mitskoga svjetonazora), 2, Zagreb, Golden marketing-Tehnička knjiga
- Belaj, V. (2009), Sveti trokut Zagrebački, u Ceribašić, N. i Marks, Lj. (urednici) "Izazov tradicijske kulture, Svečani zbornik za Zoricu Vitez", Zagreb, Institut za etnologiju i folkloristiku
- Belaj, V., Šantek Pavel, G. (2006), *Paški sveti trokut*, Studia ethnologica Croatica, 18, 153–183
- Belaj, V., Belaj, J. (2014), Sveti trokuti – topografija hrvatske mitologije, Zagreb, Matica Hrvatska
- Bonifačić Rožin, N. (1972), *Predaja o mlinu na Krapini*, Kaj, 5, 88–93
- Bošković-Stulli, M. (1963), Narodne pripovijetke, Zagreb, Pet stoljeća hrvatske književnosti,
- Campbell, J. (1968), *The Hero with Thousand Faces*, 2nd Edition, Bollingen Series 17, Princeton, N.J.: Princeton University Press
- Cigler, J. (1877), *Povjestnica župe sv. Vida u Brdovcu*, Zaprešićki godišnjak 91, Zaprešić, Matica Hrvatska Zaprešić,
- COE Resolution CM/Res (2007) 12 on the cultural routes of the Council of Europe http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Source/CDPATEP/Plenary_Session/CM_RES_2007_12_EN.pdf (pristupljeno: 10.11.2018.)
- Consideration on the definition of the setting and management protection measures for cultural routes, ICOMOS, Scientific Symposium, Xian 2005. <http://www.international.icomos.org/xian2005/papers.htm> (pristupljeno:10.11.2018.)
- Delorko, O. (1973), *Usmena poezija Gupčeva zavičaja*. Folklor Gupčeva zavičaja, Zagreb, Institut za narodnu umjetnost,
- Đermek, A. (2009), *Slavenski mitski trokut i legenda o Kamenim svatima*, Studia mitologica slavistica, broj 12 (223-247)
- Kulturni putevi, <http://culture-routes.net/council-of-europe/epa-member-states>
- Jelinčić, D.A. (2008) *Abeceda kulturnog turizma*, Zagreb, Meandar
- Katičić, R. (2008), *Božanski boj, Tragovima svetih pjesama naše prekršćanske starine*, Ibis grafika, Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju; Katedra čakavskog sabora, Zagreb – Mošćenička Draga 2008., VIII, 378 str
- Lekić, R. (2013), Hrvatska tradicijska baština i kulturni turizam; Mogućnosti uključivanja nematerijalne baštine preko reprezentativnih uzoraka. Doktorska disertacija. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet za humanističke i društvene znanosti
- Lekić, R., Kovačević, J., Rašperić, R. (2017), Role of Tourist Animation in Interpretation of Intangible Heritage. 17th Contemporary Trends in Tourism and Hospitality – New Spaces in Cultural Tourism, 1&2 September 2017, Novi Sad, Vojvodina, Serbia
- Lozica, I. (2002), Poganska baština, Zagreb, Golden marketing
- Marks, Lj. (2003), Grad Zagreb u hrvatskoj književnosti. Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2003, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb
- Nikolić, N. (1962), Kronika župe Bistra. JAZU: Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, 14, Zagreb
- Premuž, V. (2004) *Jurjevski običaji u Turopolju*, Etnologica Dalmatica, Vol.13
- Rački, F. (1872). Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. god., Starine JAZU, IV, Zagreb
- Resolution CM/Res (2010) 52 on the rules for the award of the "Cultural Route of the Council of Europe" certification, <http://www.bmwfj.gv.at/Tourismus/Veranstaltungen/Documents/Resolution%2052%20on%20Cultural%20Routes.pdf> (pristupljeno: 10.11.2018.)
- Sermage, Grof Ivan Petar (1819), Ehrenstein (Nach einen alten Volksmarchen), Kartenrische Zeitschrift , 2/1819, 188–192
- Study on Impact of European Cultural Routes on SMEs' innovation and competitiveness, COE. 2011.
- Tajčević, L. (1993), Preslušavanje svjedoka godine 1567. proti susedgradskom nasilniku Franji Tahiju (prijevod s latinskog). Zaprešić, Zaprešićki godišnjak 1993, Matica hrvatska Zaprešić
- Training Workshop, European Cemeteries Route, Barcelona 2011. <http://www.cemeteriesroute.eu/en/wp-content/uploads/ELEONORA-BERTI.pdf> (pristupljeno: 10.11.2018.)
- Zaroff , R. (2002), *The origins of Sventovit of Rügen*, Studia Mythologica Slavica, V, Ljubljana
- Zečević, D. (1973), Usmena predaja o seljačkoj buni i kmetskom životu u široj okolici Stubice. Folklor Gupčeva zavičaja, Zagreb, Institut za narodnu umjetnost

THEMATIC ROUTE FROM PERUN TO SV. JURAJ – CULTURAL TOURISM OF ZAGREB COUNTY

ABSTRACT

In the promotion of a tourist destination, cultural resources are the leading product of the destination. What makes one destination different from the rest is its intangible cultural heritage. Heritage is a core element by which the management of a tourist destination attracts tourists to the destination, and it serves also as an attraction base for branding. Creativity on the basis of traditional intangible heritage pushes the limits of mere functionality of a given product. On the example of a mythological thematic route, the paper strives to demonstrate how myth can become a potential attraction base for the development of mythological tourism in the County of Zagreb. It is important to emphasise that stories and locations from the thematic route offer the possibility of selection by criteria of collective and personal importance. For this reason, the thematic route is an open system that can be taken individually or in an organised manner with a professional tour guide. The myth indicators are local characteristics and, at the same time, have a stimulating effect on the imagination of the individual. The motives covered by this route are selected in the manner that, especially taken into account, were the local identity, and emphasised were the customs of St George's Day and St John's Day, as well as other customs that are traditionally woven into the area of the County of Zagreb and neighbouring regions.

KEYWORDS: thematic route, intangible cultural heritage, tourist attraction base, myth, tourist destination, County of Zagreb.